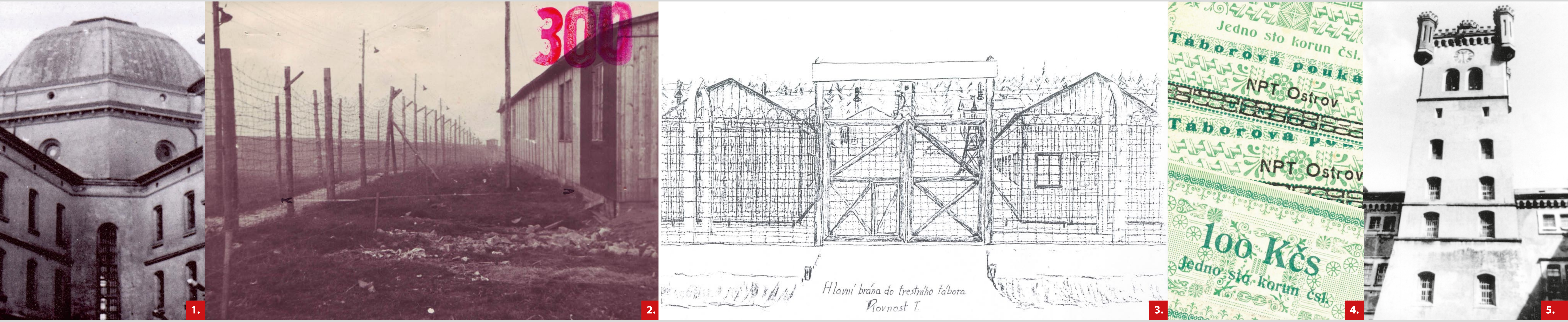

Komunistický režim v Československu, podobně jako v dalších zemích východního bloku, názíral na vězeňství jako na nedílnou součást represivních prostředků vůči vlastnímu obyvatelstvu. Pobytem ve vězení byli trestáni lidé především z důvodů třídní příslušnosti, názorové odlišnosti, jiného sociálního postavení a náboženského přesvědčení. Byly ovšem také kriminalizovány a politizovány běžné společenské vztahy a jednání. Komunistické straně s její vizí nivelizace společnosti nemohla vyhovovat přílišná decentralizace vězeňství. Levná pracovní síla měla současně sehrát důležitou roli pro vykonnost centrálně řízené ekonomiky. Vězeňský ústav v podobě ostnatým drátem obehnaného tábora s dřevěnými baráky uvnitř se v mnohém podobal vězeňským táborům v sovětském systému Gulagu. V těchto zařízeních byl postupně zvyšován vliv represivních složek státního aparátu, které získaly často až neomezenou moc nad vězni. Pro totalitní moc je typická snaha vytvořit takový systém, v němž je celé trestní řízení včetně následného výkonu trestu zabezpečeno pouze jedním ministerstvem. V Československu jím bylo ministerstvo národní bezpečnosti vytvořené v květnu 1950. V červnu 1951 byly stejným ministerstvem převzaty trestanecké pracovní tábory při uranových dolech. Zároveň byl pod tento resort převeden také Trestní ústav Leopoldov a Trestní ústav pro ženy Pardubice. O rok později, v září 1952, ministerstvo národní bezpečnosti získalo kontrolu nad celým vězeňským systémem v Československu.

Vězni a vězeňská zařízení v Československu v první polovině padesátých let

V květnu 1950 bylo v ČSR 32 600 vězňů, z toho přes 11 000 tzv. protistátních. Počátkem roku 1953 již bylo v 342 věznicích a pracovních táborech 46 000 vězňů, z toho téměř 15 000 v táborech na Jáchymovsku, Slavkovsku a Příbramsku, což byl největší počet v historii našeho vězeňství. K 1. lednu 1957 existovalo na celém československém území„pouze“ 23 věznic (z toho 7 tzv. pevných – Plzeň–Bory, Mírov, Valdice, Opava, Pardubice, Ilava a Leopoldov) a 25 nápravných pracovních táborů (z toho osm bylo stále dislokováno v uranové oblasti Jáchymovska, Hornoslavkovska a Příbramska). Z celkového počtu 25 143 vězňů bylo 10 779 osob odsouzených za tzv. protistátní trestné činy a 14 364 si své tresty odpykávalo za kriminální delikty.

1. Pohled na věznici Plzeň–Bory, kde byl v roce 1949 popraven Heliodor Pika (stav z první poloviny sedmdesátých let 20. století, zdroj: Kabinet dokumentace a historie Vězeňské služby) **2.** Unikátní fotografie vězeňského tábora Ležnice u Horního Slavkova se dochovala ve vyšetřovacím spise k pokusu o útek vězňů (listopad 1950, zdroj: ABS) **3.** Kresba Josefa Kulhavého zobrazuje trestanecký pracovní tábor Rovnost (první polovina padesátých let 20. století, zdroj: Dokumentační středisko KPV) **4.** Finanční poukázka v hodnotě 100 korun z uranových táborů na Jáchymovsku, Slavkovsku a Příbramsku (padesátá léta 20. století, zdroj: osobní archiv Tomáše Bursíka) **5.** Jednou z nechvalně proslulých pevných věznic v období komunistického režimu byla věznice na Mírově (konec padesátých let 20. století, zdroj: osobní archiv Pavla Závcka)

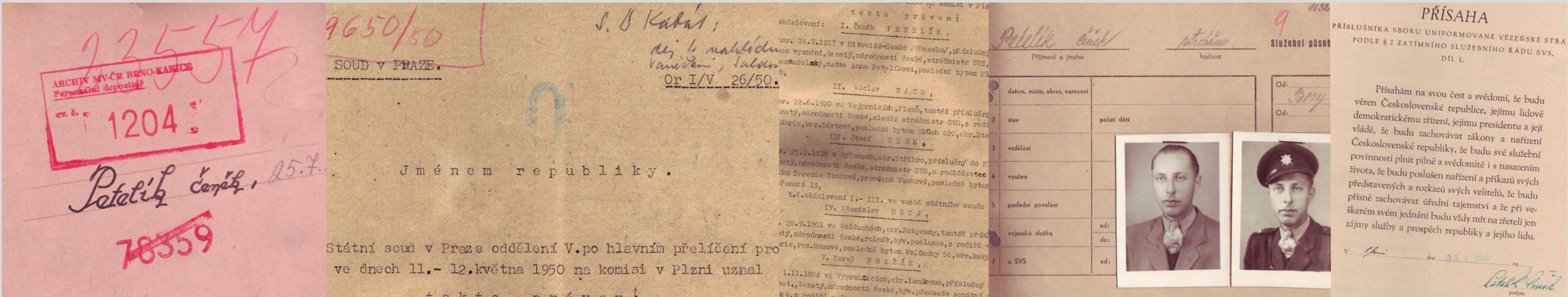
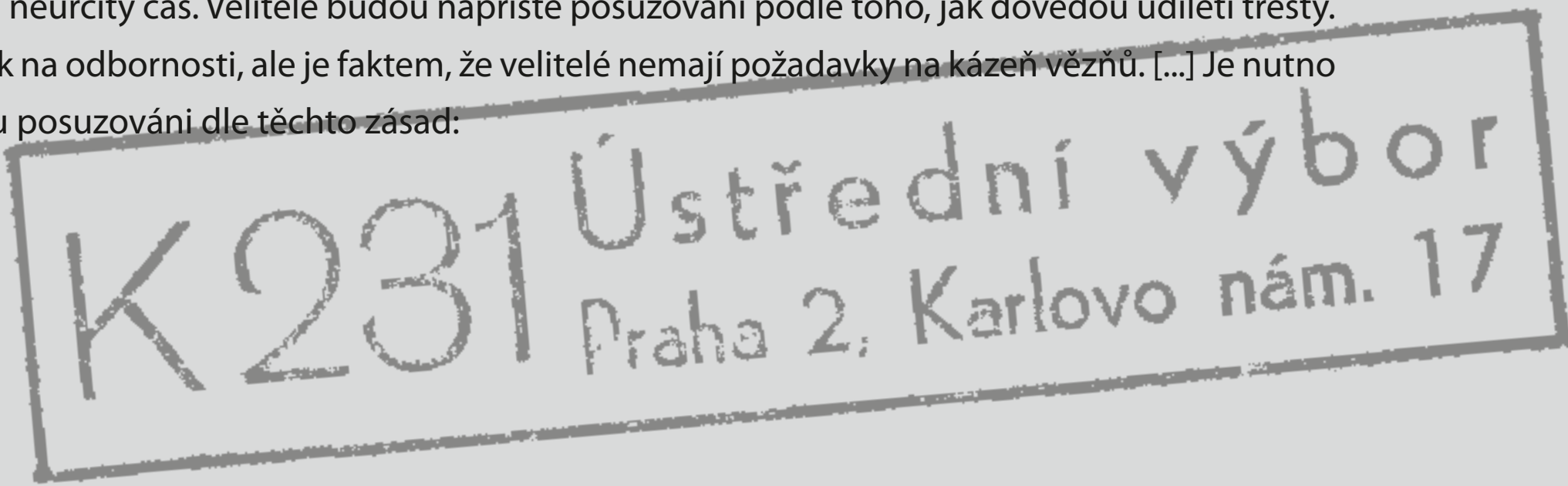
V počátcích padesátých let, v době zvýšeného mezinárodního napětí a prosazování ideologie „zostředěného třídního boje proti reakci“, byl personál nabádán k hrubému zacházení s politickými vězni. Především v táborech a pevných věznicích z větší části obývaných politickými vězni panovala atmosféra strachu a zvýšené represe. V řadě věznic a lágrů panoval hlad, ale život vězně byl i nadále veden především nutností přežít a zachovávat si naději. Odsouzené osoby se staly pouhým číslem, neměly příliš možností, jak hájit svá nezczitelná práva. Součástí jejich života se stal zápas o věci, bez nichž si svůj život nedokážeme představit. Na druhé straně se i v těchto podmínkách snažily vykonávat takové činnosti, jež jim jejich náročnou situaci alespoň na malou chvíli mohly ulehčit (sport, četba nebo diskuse se spoluvězni). Pomalé zlepšení situace nastalo až v pozdějších padesátých letech.

Pokyny velitelům vězeňských zařízení, jak zacházet s politickými vězni (duben 1950)

Nutno dávat trestní dávku za nesplnění norem a tyto vězné pokud možno umístiti hromadně na jedné cele. Nebát se omezovat i ostatní výhody, a to na neurčitý čas. Velitelé budou napříště posuzování podle toho, jak dovedou udílet tresty. Je nutno, aby i ostatní příslušníci SVS hlásili případy, kdy je vhodno trest udělit, a je třeba naučit trestat i ostatní příslušníky SVS. […] Nakonec nezáleží tolik na odbornosti, ale je faktem, že velitelé nemají požadavky na kázeň vězňů. […] Je nutno vybudovat mezi vězni síť důvěníků, vyslat mezi ně agenty a všemi prostředky utužovat kázeň mezi vězni. Znovu se připomíná, že velitelé oddílů budou posuzováni dle těchto zásad:

- jak dovedou jíti tvář tvář proti reakci
- jak dovedou dávat poloviční dávky
- jak používají bunkru
- jak se chovají k novým soudruhům

(Zdroj: Národní archiv)

Fotografie a dokumenty z personálního spisu dozorce Čenka Petelika, který byl spolu se Stanislavem Brojem a René Černým popraven 23. dubna 1950 v souvislosti s vyprovokovaným případem údajné vzpoury v borské věznici (zdroj: ABS)

Vzpomínka bývalého politického vězně Josefa Kulhavého na korekci

Byla to malá dřevěná bouda se zamřížovaným okénkem, ani podlaha tam nebyla, jen udupaná holá zem. Do té boudy byli zavíraní lidé podle dozorců za zvláštní provinění. Inu, vězení ve vězení. Tam si chodívali velitelé vylít svoji špatnou náladu, a tak kopance a rány bývaly často místo jídla. Pro objasnění uvádím, že„pane veliteli!“ jsme museli říkat každému dozorcí. Do korekce se nosilo jídlo podle toho, jak velké měl potrestaný provinění. Obvyčejně jednou za dva dny, ale taky až za čtyři. Když někdo dostal čtrnáct dní korekce, tak si tam vytrpěl pravý očistec, a což teprve, když dostal těch dní třicet. V korekci byly dvě místnosti a ještě jedna speciální, jak se někde říkalo bunkr. Ani se to nedalo nazvat místnost, neb to bylo místo v ohraničeném prostře o rozměrech jedenkrát jeden metr. To mělo ten účel, aby si provinilec tam zavřený nemohl lehnout. Hlad a zima v mnohých případech způsobily vážná onemocnění a po propuštění z korekce trvalo hodně dlouho, nežli se postižený trochu zotavil. Mnohý se však následků již nezbavil.

(Zdroj: Dokumentační středisko KPV)

Významy slova amnestie

Slovo *amnestie* je řeckého původu a znamená totéž co *amnézie* – nepaměť, ztráta paměti, v přeneseném významu prominutí. To znamená, že ten, kdo promíjí, zamýšlí na slovo vina zapomenout. Snad pro všechny vězně patří slovo amnestie k těm nejkouzelnějším. U politických vězňů v SSSR a v jeho satelitech se nabízí ještě jeden význam: amnestie jako osvobození nevinných lidí.

Rozhodnutí prezidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii 9. května 1960

Patnácté výročí osvobození naší republiky Sovětskou armádou je hrdou přehlídkou bojů a vítězství při budování nové, socialistické společnosti. Pod vedením Komunistické strany Československa semknuli se dělníci, rolníci, pracující inteligence, a svou obětavou, usilovnou prací uskutečnili hluboké hospodářské, třídní a sociální přeměny v naší vlasti. Vítězství socialismu v naší zemi se stalo radostnou skutečností. Naše republika je silná jako nikdy dříve.

(Zdroj: Národní archiv)

V letech 1953 až 1965 se uskutečnilo několik amnestií, které měly různý rozsah a dopad pro politické vězně. V květnu roku 1953 bylo na základě amnestie z československých vězeňských zařízení propuštěno 15 379 odsouzených. Amnestie se rovněž týkala 4 035 vězňů z ostrovských uranových trestaneckých pracovních táborů. Na základě amnestie prezidenta republiky v roce 1955 bylo celkem propuštěno 7 227 osob. U příležitosti 15. výročí osvobození Československa v roce 1960 vyhlásil prezident republiky rozsáhlou amnestii. Ta se týkala 5 319 lidí z celkem 8 708 obětí politických procesů dosud se nacházejících v československých věznicích a nápravných pracovních táborech, a také 5 600 z celkem 23 023 odsouzených za kriminální trestné činy. Součástí amnestie bylo i prominutí vedlejších trestů u odsouzených, kteří byli propuštěni z výkonu trestu před rokem 1960. V roce 1962 proběhla další amnestie prezidenta republiky. Komunistická strana se pro ni rozhodla mj. na základě zvyšujícího se počtu stížností politických vězňů, kteří byli nuceni po amnestii v květnu roku 1960 dále trpět za mřížemi. Z celkového počtu 3 866 odsouzených za tzv. protistátní trestné činy se amnestie vztahovala na 2 520 osob. V roce 1965 se k dvacetiletému výročí osvobození republiky uskutečnila další amnestie, na základě které bylo propuštěno 170 osob, jež se v očích komunistického režimu dopustily tzv. protistátních trestných činů.

V padesátých letech si mohl odsouzený, případně jeho příbuzní, podat po odpykání poloviny trestu žádost o podmíněčné propuštění. Stejně mohl být prominut zbytek trestu formou individuálních milostí, tedy na základě žádosti. Zdaleka ne všichni vězni však byli ochotni tuto proceduru podstoupit. Udělení milosti mohlo také proběhnout naprosto nečekaně. Většina z propuštěných si v prvních okamžicích radosti nad znovuzískanou svobodou neuvědomila, že si s sebou do civilního života přinášejí těžké břímě: přes původní význam slova amnestie jim jejich trest nebyl zrušen, ale čekala je různé dlouhá zkušební lhůta, v níž se nesměli dopustit úmyslného trestného činu. V případě jeho spáchání (pokud měla StB na této osobě zájem, nebylo problémem nějaké „důkazy“ opatřit) v době zkušební lhůty jim byl k „dobru“ připočten i zbytek trestu předchozího. Celá řada politických vězňů byla i po svém propuštění neustále sledována tajnou policií a jejími spolupracovníky. Řada takových akcí StB měla ostatně příznačný název – „Amnestant“.